

प्रेस विज्ञप्ति

मिति: २०८०।०२।१२

कोभिड-१९ महामारी तथा अन्य कारणबाट सिर्जित वित्तीय प्रणालीको समस्याको प्रभाव सहकारी क्षेत्रमा समेत देखिएको छ। सहकारीहरूको संख्या बढ्दै जाने र कार्यक्षेत्र विस्तार हुने तर न्यूनतम संस्थागत सुशासनको अभावका कारण सहकारीका समस्याहरू जटिल बन्दै आएका छन्। पछिल्लो समय वित्तीय प्रणालीमा देखिएको तरलता अभाव, घर जग्गा कारोबारमा आएको शिथिलता र बढ्दो खराब ऋणका कारण एक पछि अर्को सहकारी समस्याग्रस्त हुन थाले। सहकारीमा समस्या देखिन थालेको बजार हल्लाका कारण वचतकर्ता सदस्यहरूमा सहकारी प्रतीको विश्वास कमजोर हुन गई सबै वचतकर्ता सदस्यहरू आफ्नो वचत फिर्ता लिन सहकारीमा भिड लाग्न थाल्दा राम्रा सहकारीहरूमा समेत तरलताको चाप बढ्दै गयो। यस्तो परिस्थितीको सिर्जनाका कारण वित्तीय क्षेत्रको झण्डै ५ प्रतिशत हिस्सा ओगटेको सहकारी क्षेत्रमा समस्या देखिन थालेको छ। सहकारी क्षेत्रको यो प्रतिकूल अवस्थालाई समयमै सम्बोधन गरी सहकारी अभियान मार्फत समृद्धि हासिल गर्ने र समाजवाद उन्मुख अर्थतन्त्र निर्माण गर्ने संविधानको भावनालाई व्यवहारमा सफलीभूत पार्न ठोस पहलकदमीको आवश्यकता महशुस भएकोले नेपाल सरकारले यस क्षेत्रको सर्वाङ्गिण अध्ययन एवं विश्लेषण गरी कार्यान्वयनयोग्य सुझाव पेश गर्न सहकारी क्षेत्र सुधार कार्यदल गठन गरी कार्य जिम्मेवारी प्रदान गरेको छ। राष्ट्रिय योजना आयोगका सहकारी क्षेत्र हेर्ने माननीय सदस्यज्यूको संयोजकत्वमा गठित यस कार्यदलले सहकारी क्षेत्रका तत्कालिक समस्या समाधानका लागि आवश्यक सुझाव प्रदान गर्दै दीर्घकालीन सुधारको लागि नीतिगत, कानुनी, संरचनागत एवं संस्थागत प्रबन्धको लागि कार्यान्वयनयोग्य सुझाव प्रदान गर्ने विश्वास गरिएको छ।

सहकारी क्षेत्रको तत्कालीन समस्या समाधान गर्दै दीर्घकालीन रूपमा यस क्षेत्रलाई संविधानले परिकल्पना गरेजस्तै आर्थिक समृद्धिको एक सशक्त खम्बाको रूपमा विकास गर्न सहकारी अभियान तथा यस क्षेत्रका अभियन्ताहरूको निरन्तर प्रयास र योगदान प्रती सहकारी विभाग आभार प्रकट गर्दछ। सहकारी क्षेत्रको वर्तमानको समस्याका सम्बन्धमा तीन प्रमुख कारक जिम्मेवार रहेको सहकारी विभागको बुझाई रहेको छ।

पहिलो कारण कोभिड-१९ महामारी र विश्वव्यापी आर्थिक मन्दीका कारण वित्तीय प्रणालीमा सिर्जित तरलताको समस्याले सहकारी क्षेत्रमा पर्न गएको प्रभाव र सहकारीको वलियो संस्थागत प्रणालीको अभावका कारण आम सर्वसाधारणमा यस क्षेत्रप्रति सिर्जना भएको अविश्वास नै हो। केही सहकारीहरूमा भएको संस्थागत सुशासनको कमजोरीका कारण समस्या उत्पन्न भएपछि जुन गतिमा सहकारीहरूमा समस्या छ र यी क्षेत्रमा गरिएको वचत सुरक्षित छैन भन्ने किसिमको समाचार तथा धारणा बाहिर आए त्यसबाट आम सर्वसाधारणमा अविश्वासको वातावरण सिर्जना हुन गयो। यस्तो अवस्थामा सहकारीका सञ्चालकहरू आफ्ना सदस्यहरूसँग अझ बढी सम्पर्कमा रही विश्वासको वातावरण निर्माण गर्नुपर्नेमा सदस्यहरूसँग सम्पर्क कम गर्दै जाने, सम्पर्क भएको अवस्थामा पनि सदस्यको मन जित्ने किसिमको व्यवहारको सट्टा हलुका र कतिपय अवस्थामा गैह जिम्मेवारपूर्ण

व्यवहार गर्दा सदस्य तथा वचतकर्ताहरूमा झन ठूलो अविश्वासको अवस्था सिर्जना हुन पुग्यो। संघीय शासन प्रणाली अनुरूपको सहकारी व्यवस्थापनको संवैधानिक एवं कानुनी प्रबन्धको कार्यान्वयनको संक्रमणकालीन अवस्थामै समस्यामा परेका वा पर्दै गरेका सहकारीहरूको समस्या समाधानको लागि नियामक निकायहरूको नियमनको सीमितताले जनतामा विश्वास कायम गर्ने वातावरण निर्माण गर्न नसकिएको तथ्यपनि स्वीकार्नु पर्दछ। सहकारी अभियान ऐन कानूनको केही व्यवस्था कार्यान्वयन नहुनु नै समस्याको मुल कारण हो भन्ने बुझाईमा रहेको देखियो। ऐन, कानूनका प्रावधान कार्यान्वयन निरन्तरको प्रक्रिया हो र यसले प्रणाली निर्माणमा भूमिका खेल्ने कुरामा दुईमत हुदैन। तर सहकारीको वर्तमान समस्या यही कारणबाट मात्र सिर्जित भने अवश्य होइन।

दोस्रो र अत्यन्त महत्वपूर्ण कारण भने सहकारीको आधारभूत मूल्य, मान्यता र सिद्धान्तका सम्बन्धमा आम सर्वसाधारणमा रहेको सहकारी शिक्षाको कमी र त्यसको गलत फाइदा उठाउने तर्फ सहकारीलाई उपयोग गर्ने एक जमातको व्यवहार हो। सहकारी भनेको समुदायमा आधारित सदस्य केन्द्रित र सदस्य नियन्त्रित, स्वःनियमनमा सञ्चालन हुने स्वायत्त संस्था हुन। यस्तो संस्थाका सदस्यहरू सबै एक आपसमा परिचित हुने र आफूहरूबाटै यसका सञ्चालक छनौट हुने भएकोले सहकारीमा समस्या नै आउदैन भन्ने मान्यता राखिन्छ। तर नेपालमा सहकारीको विकास यसरी भयो कि सहकारी सदस्यहरूको सामूहिक हितको संस्थाको विपरीत सहज रूपमा वचत परिचालन गर्ने, बिना धितो र चिनजान तथा सम्बन्धका आधारमा ऋण प्राप्त गर्न सकिने कोही व्यक्ति वा केही व्यक्तिहरूको वित्तीय कम्पनी जस्तो रूपमा बुझिन थालियो। सुदुरपश्चिमको व्यक्तिले सुदूर पूर्वमा गएर सहकारी संस्था खोलेको छ। आकर्षक व्याज र अन्य लाभको लोभ देखाइ बजार प्रतिनीधी मार्फत वचत संकलन गरेको छ। वित्तीय तथा व्यावसायिक क्षमताको वैज्ञानिक तथा वास्तविक पहिचान नगरी ठूलो परिमाणमा ऋण लगानी गरिएको छ। वित्तीय कारोबारमा अपनाउनुपर्ने न्यूनतम सावधानिका उपायहरू समेत अवलम्बन गरिएको छैन। देशव्यापी रूपमा शाखा वा सेवा केन्द्र सञ्चालनमा ल्याएको छ। अझ अगाडि सहकारीको मर्म र भावना विपरीत घरजग्गा तथा शेयर खरिद जस्ता कारोबारमा सहकारीको वचत लगानी गरिएको छ। यसले गर्दा यी क्षेत्रमा स्वभाविक रूपमा आइरहने समस्याको दबाव थेग्न नसक्दा सहकारीहरू समस्यामा पर्दै गएका देखिन्छन्।

तेस्रो कारण केही सहकारी सञ्चालकहरूबाट भएका गल्ती, कमजोरी र लापरवाही हो। जानेर वा नजानेर केही सहकारीका सञ्चालकहरूले सहकारी सञ्चालनमा गम्भिर लापरवाही गरिएका सहकारीहरू नै पछिल्लो समय समस्याग्रस्त बन्दै गएको देखिएको छ। पछिल्लो समयमा समस्यामा परेका कतिपय सहकारीका सञ्चालकहरूले सहकारी ऐन तथा नियमावलीका कानूनी छिद्र पहिल्याउँदै त्यसैको उपयोग गर्दै आफ्ना निहीत स्वार्थ पूर्तिका लागि सहकारीको उपयोग गरेको पाइएको छ। देशव्यापी रूपमा सहकारी सञ्चालनको अनुमति लिई अत्यन्त ठूलो परिमाणमा वचत संकलन गर्ने र त्यस्तो वचत रकम आफ्नो वा आफ्ना नातेदार वा साझेदारका नाममा स्थापना गरिएका व्यवसायिक कम्पनीहरूमा लगानी गर्ने जस्तो अत्यन्त गैह्र सहकारी वित्तीय कारोबार गरेका सहकारीहरूमा विशेषगरी पछिल्लो समय समस्या देखिएको छ। अधिक तथा शीघ्र

लाभको लोभमा घरजग्गामा सहकारीको बचत लगानी गर्ने र त्यस्तो सम्पत्तीको यथार्थ अवस्था थाह नहुदा बचतकर्ताहरूमा आफ्नो बचत जोखिममा परेको त्रास सिर्जना भएको छ। नियामक निकायहरूको सीमित क्षमताका कारण सहकारीहरूले आवधिक रूपमा कार्यालयमा पेश गरेका कागज र प्रतिवेदनहरूकै आधारमा अनुगमन तथा नियमन गर्नेपर्ने बाध्यता छ। ठूलो संख्यामा सहकारीहरू स्थापना भएका तथा नियामक निकायको क्षमता विकास सोही रूपमा नहुदा नियमन प्रभावकारी नभएको हो। अझ पछिल्लो समय धेरै सहकारीहरू (२३ हजार भन्दा बढी) स्थानीय तहको नियमन क्षेत्राधिकारमा पर्ने तर स्थानीय तहमा नियमनको लागि आवश्यक कानुनी तथा प्रशासनिक प्रबन्ध प्रभावकारी बनीनसकेको कारण नियमन प्रभावकारी हुन सकेन। प्रदेशको अवस्था पनि उस्तै देखिन्छ। सहकारी विभागको नियमन क्षेत्राधिकारमा परेका सहकारीको संख्या तुलनात्मक रूपमा थोरै भएपनि सहकारीको कारोबारको ठूलो आकार र विभागको संस्थागत संरचनागत संकुचनले नियमन प्रभावकारी हुन नसकेको सत्य हो। सहकारी क्षेत्रको राज्यतहको यही सीमितता र संक्रमणकालको उपयोग गर्दै सहकारीलाई गलत रूपमा प्रयोग गर्नले समस्या सिर्जना भएको हो। तर आम जनमानसमा यी कुरा सहजै र समयमै बुझाउन नसक्दा सहकारीप्रतिको विश्वासमा हास आउने क्रम वृद्धि भएको हो।

सहकारीको समस्या समाधानको प्रभावकारी उपाय भनेको सदस्यहरूबाटै आफ्नो संस्थाको बारेमा समयमै प्रभावकारी नियमन र नियन्त्रण कायम गर्नु हो। तर नेपालको सहकारी अभियानलाई नजिकबाट नियाल्दा आम जनमानसमा सहकारी शिक्षाको अत्यन्त कमी रहेको देखिन्छ। सहकारी के हो र के होइन भन्ने नबुझी बढी व्याज र लाभको लागि मात्र सहकारीमा आफ्नो ठूलो बचत जम्मा गर्ने तर सहकारीको संस्थागत सुशासनको अवस्था कस्तो छ ? भन्ने बारेमा कुनै चासो नराख्ने बचत कर्ताको संख्या अत्याधिक भएकोले सहकारीहरू सहकारी कम वित्तीय संस्था बढी भएका छन्। समस्या आइसकेपछि विभागमा गुनासो लिएर आउने अधिकांश सेवाग्राहीहरूले आफूलाई सहकारीको सदस्य भन्दा बचतकर्ताको रूपमा परिचय गराउने र आफूले रकम जम्मा गरेको सहकारीको सञ्चालक कसैलाई पनि नचिन्ने बरु विशुद्ध बैकिङ्ग स्वरूपको कारोबार गरेको भन्ने भनाईबाट पनि सहकारीको वर्तमान अवस्था छर्लङ्ग हुन्छ। अझ बचत तथा ऋणको कारोबार गर्ने सहकारीको बाहुल्यता रहेको र बहुउद्देशीय सहकारी तथा अन्य सहकारीहरूको पनि मुख्य ध्येय बचत संकलन र ऋण लगानीमै रहेकोले सहकारीको मर्म नै नसमातिएको देखिन्छ। उत्पादन र सदस्यहरूले गरेको उत्पादनको बजारीकरण गर्ने कार्यमा अति थोरै सहकारीहरू लागेका छन्। कतिपय सहकारीहरू सरकारी अनुदान प्राप्त गर्ने उद्देश्यले मात्र सञ्चालनमा रहेको पनि देखिएको छ। अतः सहकारीको वृहद्गम अध्ययन गरी यसको प्रभावकारिता वृद्धिमा जोड दिनु जरुरी भएको छ।

तत्कालका लागि सहकारी संस्थाहरूमा देखिएका समस्या समाधानका लागि उल्लिखित कारणहरूलाई नै ध्यानमा राखी समाधानका उपाय अपनाउने सहकारी विभागको प्रयास रहेको छ। आर्थिक एवं वित्तीय क्षेत्रमा आएको समस्याको प्रभावका कारण समस्यामा परेका सहकारीहरूको समाधानका लागि सहकारीको दायित्व र सम्पत्तिको यकिन गरी संस्थागत सुशासन राम्रो रहेका सहकारीहरूका लागि केही समय तरलता व्यवस्थापनका

लागि उपलब्ध गराउनु उपयुक्त हुने देखिन्छ। यस प्रकृतिका सहकारी संस्थाका सदस्य वचतकर्ताहरूलाई आफ्नो संस्थाको बारेमा बढीभन्दा बढी जानकारी लिई संस्थाका सञ्चालकहरूसँग नियमित सम्पर्कमा रही समस्या समाधानमा साझेदारी गर्न विभाग अपिल गर्दछ। संस्था सञ्चालकहरूलाई पनि आफ्नो सहकारी संस्थाको दायित्व र सम्पत्तिको यथार्थ विवरण सहितको श्वेत पत्र जारी गरी सदस्यहरूमा विश्वासको वातावरण निर्माण गर्न विभाग अनुरोध गर्दछ। यस्ता सहकारीका विषयमा सघन अनुगमन गरी सञ्चालक र सदस्यहरूका बीचमा मध्येस्थता गर्दै विश्वासको आवश्यक वातावरण तयार गर्न विभाग सदैव तत्पर रहेको छ।

जुन सहकारीहरूको सम्पत्ति र दायित्वको हिसाव सकारात्मक रहेको छ तर संस्थाको वचत लगानी घर जग्गा, व्यवसाय वा शेयर खरिदमा लगाएको छ भने त्यस्ता सहकारीका सञ्चालकहरूले संस्थाको दायित्वको व्यक्तिगत वा सामूहिक जिम्मेवारी लिई क्रमशः त्यस्ता सम्पत्तिको विक्री वा अन्य तरिकाले व्यवस्थापन गरी सदस्यको वचत फिर्ता गर्दै जाने ठोस कार्ययोजनासहितको समस्या समाधान गर्दै जानु जरुरी छ। ऋण असुलीलाई प्रभावकारी बनाई सदस्यहरूलाई विश्वासको वातावरण तयार गर्न सहकारीहरूलाई विभाग अनुरोध गर्दछ। यसका लागि सञ्चालकहरूबाट सहकारीको दायित्व वहनको कानूनी प्रबन्ध गराउन र सदस्यहरूलाई आफ्नो वचतको सुरक्षा रहेको प्रत्याभूत गर्न सहकारी विभाग प्रयासरत रहनेछ। यसका लागि सदस्यहरूले पनि आफ्नो व्यवहारिक समस्याको सही र वास्तविक तथ्य सहित वचत फिर्ताका लागि संस्थामा अनुरोध गर्दै अविश्वासकै कारण वचत फिर्ता माग्न गई सहकारी संस्थाहरूमा थप तरलता दवाव सिर्जना नगरिदिनुहुन विभाग अनुरोध गर्दछ। वास्तविक रूपमा रकम अत्यावश्यक भएका सदस्यको गर्जो टार्ने कुराको प्रत्याभूति गर्न सञ्चालकहरूमा विभाग निर्देशन पनि गर्दछ।

केही सञ्चालकहरूको वदैनियत तथा लापरवाहीपूर्ण काम कारवाहीका कारण समस्यामा परेका सहकारीहरूको हकमा सञ्चालकहरूलाई प्रचलित कानूनको अधिनमा रही हदैसम्मको कारवाही गर्न गराउन विभाग सदैव लागि परेको छ। यस्ता सहकारीका सञ्चालकहरूको सम्पत्ति रोक्का राख्ने देखि सञ्चालकहरूलाई कानूनको दायरामा ल्याई सदस्यहरूको वचत फिर्ताको लागि जस्तोसुकै कानूनी कारवाही गराउन विभागले कुनै कसुर बाँकी राख्ने छैन। हालसम्म त्यस्ता केही सहकारीका सञ्चालकहरूलाई कानूनी कारवाहीको दायरामा ल्याईसकेको व्यहोरा अनुरोध गर्दै अवका दिनमा यस कार्यलाई थप प्रभावकारी बनाइने प्रतिवद्धता व्यक्त गरिन्छ। सहकारीलाई समस्याग्रस्त बनाई सदस्यहरूको सम्पर्कमा नआउने वा वर्तमान समस्यालाई आफ्नो कुत्सित उद्देश्य पूर्तिको अवसरको रूपमा प्रयोग गर्न उद्यत रहने सहकारी सञ्चालक तथा व्यवस्थापकहरूलाई आवश्यक परेको अवस्थामा प्रहरीको सहयोग लिई वचतकर्ताको वचत फिर्ता गराउन सहकारी विभाग हदैसम्मको कारवाही गर्न पछि नपर्ने कुरा स्पष्ट गर्न चाहन्छ। सहकारीका सम्पूर्ण वचतकर्ताको वचत तथा शेयरको सुरक्षा र फिर्ताको ग्यारेन्टीको लागि सहकारी ऐन, २०७४, सहकारी नियमावली, २०७५ तथा अन्य प्रचलित ऐनको प्रावधान गर्न नेपाल सरकार सहकारी विभाग सदैव सचेत रहेको व्यहोरा अनुरोध गर्दछ। वर्तमान आर्थिक तथा वित्तीय समस्याका कारण सहकारीका समस्या समाधान हुन केही समय लाग्न सक्छ तर सहकारीका वचतकर्ता सदस्यहरूलाई आफ्नो वचतको कानूनी सुरक्षा प्रति निश्चिन्त रहन विभाग अनुरोध गर्दछ। सहकारीका

सञ्चालकहरूलाई पनि सरकारले नागरिकको जन धनको सुरक्षाको लागि जस्तोसुकै कारवाही गर्ने भएकोले कुनै पनि किसिमको गलत मनसाय र व्यवहार प्रदर्शन नगर्न नगराउन सचेत गराउदछ। हाल यदाकता समाजमा देखिएको ऋण तिर्न नपर्ने वा नतिर्ने भन्ने जस्ता वित्तीय अराजकतालाई नजिकबाट नियालिरहेको र कोही कसैले पनि आफूले लिएको ऋण तिर्न नपर्ने कल्पना गरेको भएमा त्यो आफैका लागि प्रत्यूत्पादक हुने र सरकारले त्यस्तो अराजकता नियन्त्रण गर्न जस्तोसुकै कठोर कानूनी कारवाही गर्ने कुरा समेत स्पष्ट गर्न चाहन्छ। विभागबाट गरिएको यो सम्बोधनलाई एकमुष्ट रुपमा सहकारी सञ्चालकहरूको लागि कुलिङ्ग पिरियड प्रदान गरिएको अर्थमा नबुझिदिनुहुन समेत सम्बन्धित सबैमा विभाग अनुरोध गर्दछ। यसको उद्देश्य समस्या समाधानका लागि सहकारी अभियान, अभियन्ता, आम सञ्चार जगत र सरोकारवाला सम्पूर्णलाई हातमा हात मिलाई आ-आफ्नो क्षेत्रबाट भूमिका निर्वाह गर्न हार्दिक अनुरोध गर्नु र समस्याको समाधानमा सबैको ध्यान आकृष्ट गर्नु रहेकोले विभाग सबैको सहकार्यको लागि हार्दिक अपिल गर्दछ।

20 ८०/२११२
उपराजिेश्वर / युवराज अग्रवाल